

Marcel Nemeč (Prešov), Magdalena Żmuda-Pałka (Nowy Sącz)

Działalność żydowskich organizacji sportowych Makkabi w Preszowie i Nowym Sączu w okresie międzywojennym

Początki wychowania fizycznego i sportu w Preszowie i Nowym Sączu

W drugiej połowie XIX w. w Europie Wschodniej zaczęło rozwijać się wychowanie fizyczne i sport, a zjawisko to dało się zaobserwować również na ziemiach znajdujących się pod panowaniem austriackim. Przykładem był słowacki Preszów, w którym w 1846 r. powstała pierwsza organizacja lekkiej atletyki, zaś dwa lata później utworzono klub strzelecki¹. Działalność, której celem było krzewienie aktywności fizycznej nie ustała w kolejnych latach, czego przykładem było powołanie w 1873 r. Preszowskiego Związku Łyżwiarzy oraz w 1880 r. stowarzyszenia kolarskiego.

W 1896 r. utworzono Preszowskie Stowarzyszenie Gimnastyczne i Siermiercze ETVE (Eperjesi Torna es Vívo Egyesület)², w którym oprócz gimnastyki i siermierki uprawiano także tenis, krykiet, lekką atletykę oraz grę w piłkę uszatą, bardzo popularną w owym czasie. Dwa lata później stowarzyszenie to wprowadziło także piłkę nożną i kolarstwo. Ze względu na restrykcyjne prawo krajowe, zakazujące tworzenia słowackich klubów sportowych, rozwój sportu w Preszowie był znacznie ograniczony. Dopiero powstanie niepodległej Czechosłowacji w 1918 r. znacząco przyczyniło się do rozwoju i popularyzacji ruchu sportowego³. Zaczęły powstawać odrębne słowackie, czeskie, a także żydowskie kluby sportowe i wychowania fizycznego⁴.

W Preszowie, oprócz ETVE, która to organizacja w 1920 r. zmieniła nazwę na TVE Prešov, a w 1931 r. na Slávia Prešov, również został utworzony Sokół⁵ oraz Orol⁶. Znaczący wpływ na rozwój sportu w Preszowie miało powołanie w 1928 r. pracowniczego klubu sportowego Snaha (Tőrekvés Prešov). Społeczność żydowska do momentu powstania niezależnych żydowskich organizacji sportowych, angażowała się we wszystkich preszowskich stowarzyszeniach i klubach sportowych, a przede wszystkim w ETVE Preszów.

¹ http://www.sport.gov.sk/Page/uhorska_era_do_roku_1918_1.htm, [data dostępu: 10.02.2013].

² M. Marinica, *Sport v meste Prešov v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia*, <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/marinica.pdf>, [data dostępu: 10.02.2013].

³ J. Perútka, *Dejiny telesnej výchovy a športu na Slovensku*, Bratislava 1980, s. 89.

⁴ *Idem*, *Dejiny telesnej kultúry*, Bratislava 1985, s. 137.

⁵ Sokół był organizacją wychowania fizycznego, który powstał w 1862 r. Hasłem przewodnim była grecka maksyma Kaloskagathos. Sokół akcentował czechosłowackie tendencje patriotyczne bez względu na przywiązanie partyjne swych członków.

⁶ Orol był rzymskokatolicką organizacją wychowania fizycznego, która rozpoczęła swą działalność w 1909 r.

W Nowym Sączu pierwszą organizacją, która stawiała sobie za cel krzewienie aktywności fizycznej, było utworzone w 1887 r. Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Głównym zadaniem Towarzystwa było propagowanie wychowania patriotycznego i gimnastyki wśród polskiej młodzieży. Wprowadzono ćwiczenia dla chłopców oraz dziewcząt, jak również organizowano wycieczki, wystawy, czy zawody gimnastyczne. Od 1894 r. istniała sekcja kolarska. Na początku lat 30. XX w. utworzono sekcje: gimnastyki, lekkiej atletyki, siatkówki, koszykówki, łyżwiarstwa, narciarstwa, tenisa stołowego, turystyki i hokeja. Dostępność różnych dyscyplin spowodowała, że „Sokół” był najprężniej działającą organizacją w Nowym Sączu.

Niedługo przed wybuchem I wojny światowej w Nowym Sączu utworzono kluby sportowe Grunwald-Czerwoni oraz Sandecja, w których głównie trenowano piłkę nożną. W tym samym czasie powstały również Towarzystwo Wioślarskie, Towarzystwo Turystyczne „Beskid”, Drużyny Strzeleckie, rozwijał się także skauting. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. stanowiło istotną cenzurę, przyczyniając się do znacznego rozwoju stowarzyszeń i klubów sportowych wśród Polaków, ale także mniejszości narodowych.

Od utworzenia monarchii w 1867 r. Preszów oraz Nowy Sącz stanowiły integralną część terytorium Austro-Węgier, aż do jej rozpadu w 1918 r. W tym czasie w życiu społeczności żydowskiej nastąpiły istotne zmiany. Zostały zniesione prawa feudalne i dyskryminujące wyznanie mojżeszowe. W 1867 r. parlament węgierski przyjął ustawę, na mocy której zrównano w prawie wyznawców religii mojżeszowej oraz chrześcijan, nadając im te same uprawnienia na płaszczyznach obywatelskiej i politycznej⁷. Tym samym otworzono drogę umożliwiającą asymilację Żydów.

„Machabeusze” sportu

Rozpad monarchii austro-węgierskiej i włączenie Preszowa do Republiki Czechosłowackiej a Nowego Sącza do Polski wiązało się ze zmianami społecznymi i gospodarczymi, co miało bezpośredni wpływ na społeczności żydowskie obu tych miast⁸.

W 1921 r. przeprowadzono w Preszowie pierwszy powojenny spis ludności, który wykazał, że w mieście mieszkało 3477 Żydów. W latach trzydziestych ich liczba wzrosła do 4300, co stanowiło blisko 1/4 ogółu ludności miasta⁹. Do 1940 r. liczba ludności żydowskiej nie uległa zasadniczej zmianie, wzrastając do zaledwie 4381 osób, co stanowiło w tym czasie 18% ogółu ludności.

W 1910 r. w Nowym Sączu mieszkało około 25 000 osób, z czego blisko 8000 stanowili Żydzi¹⁰. Na podstawie spisu ludności przeprowadzonego w 1931 r. można ustalić, że liczba

⁷ G. Amir, *Prešov – osud židovskej obce, jednej z mnohých*, Bratislava 2004, s. 42.

⁸ Należy wspomnieć, że po ofensywie Węgierskiej Armii Czerwonej w czerwcu 1919 r. powstała Słowacka Republika Rad, której stolicą był Preszów. Zaistniała sytuacja spotkała się z pozytywną reakcją zwłaszcza młodzieży żydowskiej.

⁹ G. Amir, s. 58.

¹⁰ K. Krawczyk, s. 334.

mieszkańców wzrosła do ponad 30 000 osób, z czego ponad 9000 było wyznania mojżeszowego¹¹. W latach 20. co trzeci, a w latach 30. co czwarty mieszkaniec Nowego Sącza był Żydem¹². Przy tym, w okresie międzywojennym zarówno w Preszowie, jak i w Nowym Sączu ludność żydowska była w dużej mierze zasymilowana¹³.

Istotny wpływ na kształtowanie się kultury fizycznej i sportu Żydów w Czechosłowacji i Polsce miał ruch syjonistyczny¹⁴. Młodzi żydowscy sportowcy wychowani w duchu syjonizmu nie mogli pogodzić się z faktem, że niektórzy zasymilowani Żydzi, zaprzestawali kontynuacji narodowej tradycji. Jak pisał J. Rokicki: „Syjonizm był jednym z wielu ruchów drugiej połowy XIX w., które dostrzegały rolę wychowania fizycznego w urzeczywistnieniu dążeń narodowowyzwoleńczych narodów”¹⁵.

W historii narodu żydowskiego w sposób szczególny zaznaczyło się powstanie Machabeuszów (hesmonejskie) w Judei w latach 166-164 p.n.e., kiedy Judasz zwany Machabeuszem – Makkabi zdobył Jerozolimę, oczyścił i ponownie poświęcił świątynię jerozolimską. Bohaterski czyn spowodował, że Machabeusze stali się symbolem walki i odrodzenia, zwłaszcza wśród żydowskich sportowców¹⁶. Aktywność fizyczna była na tyle istotnym aspektem rozwoju ruchu syjonistycznego, że stała się przedmiotem dyskusji na Kongresach Syjonistycznych. Po raz pierwszy zagadnienie poruszył Max Mandelstam w 1889 r. na II Kongresie Syjonistycznym, gdzie zaapelował o konieczność rozwoju fizycznego młodzieży żydowskiej. Podobna sytuacja miała miejsce w 1901 r. na V Kongresie Syjonistycznym w Bazylei, gdy z podobnymi postulatami wystąpił Max Nordau¹⁷. Pod przewodnictwem Nordaua utworzono w 1903 r. w Berlinie żydowskie stowarzyszenie Jüdische Turnerschaft (Żydowski Związek Gimnastyczny), które nadzorowało działalność 27 żydowskich klubów sportowych¹⁸. Związek ten jednoczył wszystkie kluby wspierające i propagujące kulturę fizyczną¹⁹. Działalność żydowskich stowarzyszeń i organizacji sportowych została przerwana na skutek wybuchu I wojny światowej. Po jej zakończeniu na nowo odradzały się kluby sportowe Makkabi, a w 1921 r. powstał Światowy Związek Makkabi (Maccabi World Union), który nawiązywał do syjonizmu, żydowskiej tradycji i odwagi²⁰. Dotychczasowa nazwa Jüdische Turnerschaft została zmieniona na Makkabi²¹.

¹¹ *Statystyka GUS. Województwo Krakowskie*, Warszawa 1934, s. 27-35. Społeczność żydowska w Galicji Wschodniej stanowiła 1/3 ogółu społeczeństwa. E. Mendelsohn, s. 40-42.

¹² A. Jakimyszyn, s. 21.

¹³ E. Długosz, s. 16.

¹⁴ Szerzej na temat pojęcia syjonizmu: K. Węgrzyn, *Statut krajowej organizacji syjonistycznej we Lwowie*, „Studia Judaica” 2010, nr 13, nr 1.

¹⁵ J. Rokicki, *Początki żydowskich organizacji sportowych*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1998, nr 4, s. 62.

¹⁶ P. Johnson, *Historia Żydów*, Kraków 1998, s. 112.

¹⁷ Maximilian Simon Nordau (Südfeld) (1849-1923) – pisarz, filozof i lekarz; współzałożyciel Światowej Organizacji Syjonistycznej. Na kongresie syjonistycznym użył terminu *MuskelJudentum* (niem. muskularny judaizm), domagając się fizycznego rozwoju młodzieży żydowskiej. D. Blecking, *Marxismus versus MuskelJudentum. Die jüdische Sportbewegung in Polen von den Anfang bis nach dem Zweiten Weltkrieg*, „Sport Zeiten” 2001, nr 1, s. 31-52.

¹⁸ K. Śmiechowski, M. Niewczas, *Powstanie i rozwój żydowskiego ruchu sportowego na ziemiach polskich do 1918 r.*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2005, nr 1-2, s. 74; K. Śmiechowski, *Powstanie i rozwój struktur sportu żydowskiego na ziemiach polskich (1896-1939)*, [w:] *Machabeusze sportu, Sport żydowski w Krakowie*, Kraków 2012, s. 44

¹⁹ *Idem*, *Utworzenie Wszechświatowego Związku „Makkabi” i Igrzyska Makkabejskie*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2005, nr 1-2, s. 65.

²⁰ *Ibidem*, s. 66.

²¹ *Ibidem*.

Działalność Makkabi Prešov

W dniu 30 września 1924 r. z inicjatywy żydowskiej organizacji Makkabi powstał Związek Makkabi w Czechosłowacji²², w którym główną ideą było wychowanie fizyczne. Aktywność skupiała się przede wszystkim wokół takich dyscyplin jak lekkoatletyka, hokej, piłka nożna i sporty zimowe²³. Od 1931 r. siedzibą zachodniego związku Makkabi była Bratysława a wschodniego Koszyce. W 1933 r. wyodrębniono również związek obejmujący centralną Słowację (Stredoslovenská), którego siedziba znajdowała się w Rużomberoku²⁴.

W 1925 r. w Preszowie rozpoczęła działalność organizacja wychowania fizycznego Makkabi, jednakże z małą liczbą członków i bez większego zaangażowania młodzieży²⁵. Głównie uprawiano lekkoatletę i piłkę nożną, ale po kilku latach organizacja przestała istnieć. Reaktywacja Makkabi Preszów nastąpiła 20 grudnia 1932 r.²⁶

Członkami organizacji byli zarówno mężczyźni, jak i kobiety. Pomimo przyznania im równych praw, ćwiczenia odbywały się oddzielnie. W Makkabi Preszów prowadzono działalność związaną z rozwojem wychowania fizycznego, sportu, kultury, ale także uczono ćwiczeń wojskowych i skautingu²⁷. Przynależec do organizacji mógł uzyskać każdy członek społeczności żydowskiej. Po ukończeniu 18 roku życia członkowie byli zobligowani do płacenia składki, z której wpływy wykorzystywano na cele statutowe. W 1932 r. kierownictwo Makkabi Preszów sprawowali: dr Karol Verbstein (honorowy przewodniczący), Adolf Friedmann (prezes) i Joseph Vogel (prezes), Ludovít Rudik (sekretarz), Jozef Schnitzer (skarbnik), Mikuláš Gottdiener (skarbnik), Artur Neumann (skarbnik), Max El-sner (audytor), Vojtech Wohlwerth (audytor), Lila Rosenbergová (sekretarka), Elena Ungárová, Izabela Kleinová, Adolf Reich oraz Zoltán Licht, którzy byli członkami wydziału kultury. Szefem wydziału wychowania fizycznego dla mężczyzn został wybrany inż. Ervín Kováč. W charakterze kierowniczki wydziału wychowania fizycznego kobiet pracowała Margita Geröová. W skład komisji dyscyplinarnej weszli: Emil Neuman, Ernest Springer i Filip Kraus, zaś kwestorem organizacji był Artur Keller. Od 1932 r. każda sekcja z zakresu wychowania fizycznego i sportu miała osobę odpowiedzialną za daną dyscyplinę: za piłkę nożną odpowiadał Artur Kneller, tenis – Ladislav Zahler, sporty zimowe – Eugen Brenwasser i Mikuláš Hartman, tenis stołowy – Fridrich Keller, a za szachy – Emanuel Weisz i Mikuláš Schönberg. W 1932 r. założono także sekcje pływacką i piłki wodnej składającą

²² W celu ujednoczenia w artykule użyto polskiego nazewnictwa Makkabi a nie słowackiego Makabi.

²³ J. Špunar, *Sportovní židovské kluby v novodobých dějinách*, Brno 2007, s. 6.

²⁴ P. Bučka, *Sport v Žiline v znamení modro-bielej*, Žilina 2012, s. 25.

²⁵ D. Landa, *Storočnica. Venované životu a práci Židov v Šariši v posledných troch storočiach*, Preszów 1997, s. 61.

²⁶ „W dniu 20 grudnia 1932 roku został założony klub sportowy, wychowania fizycznego i kulturalnego Makkabi z siedzibą w Preszowie. Nowo powstała organizacja, która już ma 250 członków nie jest w służbie żadnej partii politycznej, jej jedynym celem jest rozwój sportu i rozpowszechniania kultury żydowskiej”. „Tyždenník Šariš” 24.12.1932, s. 7. Odtworzenie działalności Makkabi Preszów było możliwe głównie w oparciu o zachowane tytuły prasowe z okresu międzywojennego: „Tygodnika Saris” („Tyždenník Šariš”), który był czasopismem regionalnym ponadpartyjnym, wydawanym w Preszowie w latach 1930-1939. Informowano w nim o społecznych, gospodarczych, kulturalnych i sportowych wydarzeniach. „Tyždenník Šariš” obecnie znajduje się w Archiwum Biblioteki Naukowej w Preszowie; Statut organizacji Makkabi Preszów nie zachował się, a do jego rekonstrukcji posłużył statut stowarzyszenia Makkabi z Bardejowa z 1935 r. Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, SNA (Slovenský Národný Archív), Żydowska organizacja w Bardejowie Makkabi, sygn. MV 1938-1945, s. 1168.

²⁷ P. Bučka, s. 38.

się z byłych członków Slavia Presov. Znanymi pływakami byli wówczas bracia Sternovci i Pavel Lerner oraz Karol Kuhn, a ich trenerem w owym czasie był Dojč²⁸.

Największe osiągnięcia spośród uprawianych dyscyplin sportowych osiągnęli pływacy. Jedną z najlepszych drużyn pływackich w Czechosłowacji miała właśnie Makkabi Preszów, które plasowało się tuż za żydowskim klubem sportowym Bar Kochbe z Bratysławy. Sekcja ta dysponowała własnym basenem z trybunami na tzw. Argentina, gdzie znajdowało się także boisko do piłki nożnej. Basen pływacki Makkabi w latach trzydziestych XX w. stanowił istotny element infrastruktury sportowej w kraju, na którym rozgrywano zawody pływackie i mecze piłki wodnej o znaczeniu lokalnym, krajowym, jak również międzynarodowym²⁹.

O tym, że treningi pływackie stały na bardzo wysokim poziomie świadczy fakt zatrudnienia w 1934 r. trenera wiedeńskiego Weiglera³⁰. W kategorii młodzieżowej zorganizowano zawody o „Puchar Freidmanna” z udziałem drużyn pływackich ze wschodniej Słowacji i Węgier.

Dużą popularnością cieszyła się także piłka nożna. W dniu 16 lipca 1933 r. odbył się pierwszy oficjalny mecz, który był jednocześnie derbami lokalnych drużyn. Naprzeciw siebie stanęły Makkabi Preszów oraz Snaha Preszów³¹.

W 1933 r. odbyły się w Pradze międzynarodowe zawody w tenisie, w których wystąpił reprezentant Makkabi Preszów, Vojtech Majorovits. Zajął on drugie miejsce, co stanowiło ogromny sukces i prestiż dla klubu³².

W październiku 1934 r. na III walnym zgromadzeniu Makkabi Preszów nastąpiły zmiany personalne wśród osób pełniących kierownicze stanowiska. Funkcję prezesa zachował Adolf Friedmann, natomiast wiceprezesem został dr Ferdinand Bárdos, a Ľudovít Rudík i dr Ladislav Lefkovits objęli stanowiska sekretarzy, Juraj Kún i Vojtech Wohlwerth skarbnikowi, Alžbeta Sternová sekretarki, Pavel Grosswirth rewizora, Vojtech Halmos kierownika wydziału wychowania fizycznego mężczyzn, inż. Ervín Kováč kierownika wydziału wychowania fizycznego kobiet, Alfred Keller kierownika departamentu pływania, Lívia Neuwirthová odpowiedzialna została za rozwój tenisa stołowego, Ernest Jordán i Ladislav Blumberger za piłkę nożną, Zoltán Keller za sekcję turystyczną, Mikuláš Hartmann za sporty zimowe, Mikuláš Schönberg za szachy, zaś dr Edmund Klein za sprawy wojskowe³³.

²⁸ Slávia PU Prešov, www.vodnepolo.eu/40-roky, [data dostępu: 10.02.2013].

²⁹ „W niedzielę 22 sierpnia odbywały się Preszowskie zawody w pływaniu o puchar Friedmanna. Warto zauważyć, że inicjatywa współpracy pochodzi prosto od klubu sportowego Makkabi Preszów. Młodzi sportowcy pokazali podczas turnieju piłki wodnej wysiłek na rzecz promowania i podwyższania poziomu pływackiego, który to sport przynosi duży urodzaj na Słowacji, gdzie bratysławska organizacja Bar Kochba została mistrzem Czechosłowacji i stoi na wysokim europejskim poziomie”. „Týždenník Šariš” 20.08.1937, s. 8.

³⁰ „Miejska organizacja Makkabi pozyskała nowego znanego trenera z Wiednia - Weiglera, który poprowadzi pływanie oraz piłkę wodną w Preszowie. Mamy nadzieję, że dobre imię tego sportowca przyczyni się do poprawy wyników w sportach wodnych, które już można było zauważyć na ostatnich zawodach”. „Týždenník Šariš” 10.08.1934, s. 6.

³¹ „Pierwszy występ Słowacji w piłce nożnej odbył się pomiędzy Makkabi Preszów a Snaha Preszów dnia 16 lipca. (...) Spotkanie te oglądane były z ogromnym zainteresowaniem, w szczególności jeśli chodzi o pierwszy występ w piłce nożnej organizacji Makkabi”. „Týždenník Šariš” 14.07.1933, s. 6.

³² „Vojtech Majorovits, doskonaly gracz preszowskiej organizacji Makkabi, znalazł się podczas światowych zawodów w Pradze w mix double (tenisie) spośród 52 uczestników na drugim miejscu”. „Týždenník Šariš” 30.09.1933, s. 6.

³³ „Týždenník Šariš” 7.10.1934, s. 7.

Dużym zainteresowaniem w mieście cieszyła się sekcja szachowa. Wśród graczy największe sukcesy odnosili Ladislav Erdős, Pavol Grosswirth oraz František Wassermann. W dniu 1 marca 1935 r. odbył się turniej szachowy pomiędzy drużynami z Preszowa oraz Koszyc³⁴. Inicjatorem rozwoju sekcji szachowej był Viliam Vyplel, który oprócz trenowania zawodników, wprowadził kursy teoretyczne oraz organizował mecze³⁵.

Szkolenia tenisa stołowego przeprowadzano w sali Marinium przy ulicy Jarkowej, natomiast zawody odbywały się w hali Czarnego Orła. Również w tej sekcji organizacja Makkabi Preszów odnosiła liczne sukcesy, jak choćby w 1938 r., kiedy PTE Bratysława oraz Makkabi Preszów były najlepszymi słowackimi drużynami tenisa stołowego³⁶. O wysokim poziomie sekcji tenisa stołowego może świadczyć fakt, że 15 kwietnia 1937 r. najlepszy zawodnik Preszowa Kopp, grał ze światowej sławy zawodnikiem ze Sparty Praga, Bohumilem Vaňu³⁷.

Sekcja sportów zimowych rozwijała głównie narciarstwo, poprzez organizowanie kursów i szkoleń. Klub narciarski miał swą siedzibę przy ulicy Masaryka 79³⁸. W miesiącach zimowych dużą popularnością cieszyło się także łyżwiarstwo³⁹.

Pierwszy pokaz wychowania fizycznego w ramach organizacji Makkabi Preszów odbył się 22 marca 1937 r., na którym popularyzowano wychowanie fizyczne wśród Żydów oraz obowiązek przygotowania do służby wojskowej w obronie Czechosłowacji. Między innymi ze składek członkowskich Makkabi Preszów 4-7 lipca 1937 r. w Zilinie zorganizowano zjazd wszystkich narodowych organizacji Makkabi, w oparciu o zasady przeprowadzanych zlotów przez Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”⁴⁰.

W dniu 19 października 1937 r. odbyło się walne zgromadzenie Makkabi, na którym wybrano nowych członków władz klubu⁴¹. Prezesem został dr Ladislav Havas, sekretarzem Dezider Landau, zastępcą sekretarza Tibor Rosenwasser, skarbnikiem Maximilian Zipser, zaś Zoltán Paszternák zastąpił inż. Ervina Kowala.

Dowodem tego, że działalność sportowa Makkabi oparta była na starogreckich ideałach *kaloskagathos* świadczą kryteria nadawania odznak sportowych⁴². Opanowanie wymaganego poziomu zestawu ćwiczeń fizycznych, jak i teoretycznej wiedzy w zakresie kultury fizycznej pozwalały na uzyskanie oznaki przez mężczyzn i kobiety w trzech kategoriach wiekowych:

³⁴ Po zakończonym turnieju przewidywano, że następne zawody będą rozgrywane z Makkabi z Bardejowa. „Týždenník Šariš” 2.03.1935, s. 6.

³⁵ „Týždenník Šariš” 12.02.1937, s. 4.

³⁶ „W niedzielę 13.2.1938 w Preszowie odbyły się mistrzostwa Słowacji w tenisie stołowym. Dwa najlepsze kluby Słowacji: PTE Bratysława oraz Makkabi Preszów pokazali piękny mecz. Mecz zakończył się zwycięstwem gości w stosunku 8:6. Spotkanie miało charakter uroczysty. Obecni byli wszyscy znani włodarze miast”. „Týždenník Šariš”, 25.02.1938, s. 7.

³⁷ „Týždenník Šariš”, 16.04.1937, s. 4.

³⁸ „Narciarska sekcja sportowego klubu Makkabi w tym roku zwróci uwagę na rozwój sportów zimowych. (...) Makkabi jest członkiem Narciarskiego Związku Czechosłowackiego, przez co oferuje wszystkie udogodnienia (jak kolej, wizy, itp.). Rejestrować się można w klubie przy ul. Masaryka 79 u sekretarza Dezider Landaua”. „Týždenník Šariš”, 14.11.1936, s. 5.

³⁹ „Týždenník Šariš”, 29.01.1937, s. 6.

⁴⁰ „Zjazdowa Komisja informuje swoich członków Makkabi Preszów, że termin złożenia aplikacji kończy się 1.6.1937. (...) Główne dni zjazdu odbędą się 4 i 5 lipca w święta. Ostatni dzień poświęcony jest na wycieczkę do pobliskiej okolicy. Spotkania będą miały specjalny program, w którym Makkabi zaprezentuje publiczności swe umiejętności z zakresu wychowania fizycznego”. „Týždenník Šariš”, 28.05.1937, s. 4.

⁴¹ „Týždenník Šariš”, 28.10.1937, s. 7.

⁴² „Týždenník Šariš”, 28.05.1937, s. 4.

- brązową (kobiety w wieku 17-34 lat, mężczyźni w wieku 18-34 lat)
- srebrną (kobiety i mężczyźni w wieku 35-41 lat)
- złotą (kobiety i mężczyźni powyżej 41 roku życia).

Z zachowanych dokumentów wynika, że działalność Makkabi cieszyła się dużą popularnością wśród publiczności i przedstawicieli życia kulturalnego oraz społecznego Preszowa. Szczególne zainteresowanie wzbudzały ćwiczenia dla kobiet z maczugami oraz mężczyzn na poręczach równoległych przy akompaniamencie. W 1938 r. odbył się pokaz ze współudziałem Makkabi Koszyce, o czym świadczy zachowany puchar.

W ostatnich miesiącach 1938 r. na skutek wzmożonej aktywności środowisk nacjonalistycznych na łamach „Tygodnika Sari” wstrzymano druk artykułów informujących o działalności Makkabi Preszów. W ich miejsce zaczęły pojawiać się treści ksenofobiczne i antysemickie, które stanowiły element propagandy nacjonalistycznej⁴³. Dalsze funkcjonowanie Makkabi stało się niemożliwe na skutek pogarszającej się sytuacji międzynarodowej i mobilizacji Słowacji, która nastąpiła 25 listopada 1938 r. W tym samym dniu Zarząd Makkabi dostał wyraźne polecenie od władz wojskowych o zaprzestaniu kontynuowaniu działalności. Według dokumentacji archiwum policyjnego zamknięcie organizacji wychowania fizycznego Makkabi Preszów nastąpiło 10 grudnia 1938 r.⁴⁴

Gwardia Hlinkowa⁴⁵, rosnący w siłę nacjonalizm i faszyzm na Słowacji zdominował życie społeczne i kulturalne, jak również obszar wychowania fizycznego i sportu. Kolejną działalnością przeciw Żydom było rozporządzenie głównego szefa Rady Sportowej Słowacji, który 1 maja 1940 r. zakazał Żydom przynależności do związków sportowych⁴⁶.

Działalność Żydowskiego Klubu Sportowego Makkabi w Nowym Sączu

W Polsce Makkabi działało prężnie od 1908 r., kiedy to w Krakowie powstał pierwszy żydowski klub sportowy. W 1932 r. polscy Żydzi brali udział w odbywającej się pierwszej Makkabiadzie w Palestynie, zdobywając pierwsze miejsce w klasyfikacji medalowej. Rok później odbyła się w Zakopanem zorganizowana przez Światowy Związek Makkabi (Maccabi World Union) pierwsza Makkabiada Zimowa⁴⁷. W 1934 r. w Polsce Makkabi posiadało

⁴³ „My w Preszowie, który był i pozostaje słowacki miastem, protestujemy przeciwko zachowaniem Żydów, którzy są zatruci międzynarodową ideologią, psują słowacki charakter naszego miasta i naszych wiosek saryjskich. Precz z Żydami! W Słowacji ma miejsce słowacki nacjonalizm”. „Tyždenník Šariš”, 4.11.1938, s. 3.

⁴⁴ Archiwum Miejskie w Preszowie [dalej: AMP], Zbiory policyjne 1923-1945, nlb.

⁴⁵ Gwardia Hlinkowa (Hlinkova garda) została utworzona przez Słowacką Partię Ludową i funkcjonowała jako jej zbrojne i paramilitarne ramię. We wrześniu 1939 r. wydzielone oddziały Gwardii Hlinkowej wraz z regularną armią słowacką wzięły udział w ataku na Polskę. W maju 1941 r. powstały specjalne szturmowe oddziały Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, które zostały przeszkolone przez SS w Niemczech, a oficerowie SS zostali do nich przydzieleni jako doradcy. W 1942 r. członkowie formacji brali udział wraz z Niemcami w akcjach deportacyjnych ludności żydowskiej do obozów zagłady i koncentracyjnych. Majątek Żydów został rozdzielony między członków Gwardii Hlinkowej. O prześladowaniach Żydów słowackich pisała także: M. Grudzińska, *Żydzi słowaccy w obozie koncentracyjnym na Majdanku*, „Studia Żydowskie. Almanach” 2014, nr 4, s. 53-55.

⁴⁶ P. Bučka, s. 97.

⁴⁷ *Makabi Polska członkiem Krajowej Federacji Sportu dla Wszystkich*, „Sport dla Wszystkich” 2002, nr 2, s. 68; S. Zaborniak, *Z tradycji sportowych gminy żydowskiej w Przemysłu (1914-1939)*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2007, nr 2, s. 164.

97 klubów sportowych, zarejestrowanych w 13 okręgowych związkach sportowych⁴⁸, w których organizowano zajęcia z 15 dyscyplin sportowych⁴⁹.

O początkach żydowskiego sportu w Nowym Sączu możemy dowiedzieć się z monografii dotyczącej społeczności żydowskiej Nowego Sącza, w której znajduje się następująca charakterystyka: „Rozwój sportu w Nowym Sączu nastąpił w 1921 r. zgodnie z sentencją *Mens sana in corpore sano*. (...) Wkrótce zaczęły powstawać kluby sportowe – Makkabi, Bar Kochba czy Gwiazda. (...) Popularna stała się gimnastyka i tenis. (...) Żydzi organizowali także zabawy dla dużej liczby dzieci i młodzieży nowosądeckich”⁵⁰.

Ponadto działały inne kluby, jak chociażby Hakoah oraz Żydowska Młodzież Sportowa⁵¹.

Prężnie rozwijało się również Robotnicze Stowarzyszenie Wychowania Sportowego „Gwiazda”, które posiadało 11 sekcji i należało do Związku Robotniczych Stowarzyszeń Sportowych⁵². Natomiast największą popularnością spośród nowosądeckich żydowskich klubów sportowych, wywodzących się z nurtu mieszczańskiego był Żydowski Klub Sportowy Makkabi (dalej: Ż.K.S.), który powstał w 1923 r.⁵³. Początkowo klub ten rozwijał sekcje piłki nożnej, a następnie utworzył oddział lekkiej atletyki, siatkówki, tenisa stołowego, kolarską i turystyczną. Organizacja ta, podobnie jak Makkabi Preszów przeżywała duże trudności, aż w końcu zaprzestała działalności. Klub reaktywowano w 1931 r. Wówczas to do zarządu należeli: dr Jakub Mendler, Eliasch Einhorn i Emil Zeigler⁵⁴.

Od 1931 r. do popularyzacji żydowskiego wychowania fizycznego i sportu w Nowym Sączu znacznie przyczynił się Mettler Alm nauczyciel i piłkarz, który ukończył Studium Wychowania Fizycznego w Krakowie⁵⁵.

Sekcja piłki nożnej Makkabi pomimo wieloletniej działalności nie posiadała własnego boiska sportowego i korzystała, podobnie jak większość klubów sportowych Nowego Sącza, takich jak Strzelec, Rezerwiści czy Beskid, z boiska „Jordanówki”⁵⁶.

Sekcja piłki nożnej często rozgrywała mecze z klubami nowosądeckimi. Jak wynika ze źródeł, drużyna ta nie była najmocniejsza w Nowym Sączu, a mecze najczęściej kończyły

⁴⁸ P. Król, *Z tradycji sportowych gmin żydowskich w powiecie tarnobrzelskim w latach 1919-1939*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2007, nr 2, s. 157; S. Zaborniak, I. Pezdan, *Kultura fizyczna w środowisku żydowskim na świecie i w Polsce w latach 1896-1949*, [w:] *Miscellanea z dziejów kultury fizycznej*, red. A. Nowakowski, S. Zaborniak, Rzeszów 2003, s. 62; M. Meducka, *Żydowskie stowarzyszenia sportowe w województwie kieleckim w latach 1918-1939*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1990, nr 3-4, s. 145.

⁴⁹ U. Kowieska, *Działalność żydowskich klubów sportowych w II Rzeczypospolitej*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1999, nr 1-2, s. 94.

⁵⁰ S. Sandz, *The Book on the Jewish Community of Nowy Sącz*, red. R. Mahler, Tel-Aviv 1970, s. 514-515.

⁵¹ R. Aleksander, *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 1994, s. 50. Szerzej na temat żydowskich klubów robotniczych w Polsce: K. Śmiechowski, *Sport i turystyka Żydów w polskich w środowiskach robotniczych i młodzieżowych*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2005, nr 3-4, s. 163-168.

⁵² „Wiadomości Żydowskiego Towarzystwa Turystyczno-Narciarskiego Makkabi” 1932, nr 2, s. 2.

⁵³ T. Duda, *Z życia społecznego i kulturalnego mniejszości narodowych w powiecie nowosądeckim w okresie międzywojennym*, „Rocznik Sądecki” 1997, nr 25, s. 67. Niestety dane źródłowe dotyczące żydowskiego wychowania fizycznego i sportu w Nowym Sączu są fragmentaryczne i zostały w większości odtworzone na podstawie zachowanej szczerkowo prasy sądeckiej z okresu międzywojennego. W archiwach polskich nie odnaleziono żadnych informacji na temat żydowskich sądeckich klubów sportowych.

⁵⁴ „Nowy Dziennik” 24.10.1931; K. Samsonowska, *Wyznaniowe gminy żydowskiej ich społeczności w województwie krakowskim (1918-1939)*, Kraków 2005, s. 271.

⁵⁵ S. Sandz, s. 514-515.

⁵⁶ „Zew Gór” 20.05.1936, s. 8. Trudności finansowe, jak i brak sprzętu oraz sal i boisk do ćwiczeń były typowe dla żydowskich klubów sportowych działających na terenie Polski w okresie międzywojennym. Problemy te powodowały często krótkotrwałe funkcjonowanie klubów. K. Śmiechowski, *Rozwój sportu żydowskiego w Polsce w latach 1918-1939*, „Przegląd Naukowy Kultury Fizycznej Uniwersytetu Rzeszowskiego” 2005, nr 1-2, s. 78.

się porażką dla Ż.K.S. Makkabi. Jednym z takich spotkań był rozegrany pod koniec maja 1934 r. mecz z Klubem Państwowej Straży Pożarnej, który zakończył się wynikiem 4:3 dla przeciwników Makkabi⁵⁷. Słabe wyniki drużyny piłkarskiej dokumentuje fakt odniesienia w późniejszym meczu dziesięciobramkowej porażki z Klubem Sportowym Sandecja⁵⁸. Innym przykładem niskiego poziomu gry był zorganizowany w 1936 r. mecz pomiędzy Szkolnym Klubem Sportowym „Beskid”, który również zakończył się przegraną Makkabi⁵⁹.

Mimo porażek Ż.K.S. Makkabi, piłkarze tego klubu byli doceniani przez ludność Nowego Sącza, co niejednokrotnie skutkowało ich powołaniem do reprezentacji miasta w rozgrywkach międzymiastowych. I tak w przeprowadzonych zawodach piłkarskich 21 maja 1934 r. pomiędzy goszczącą R.K.S. Olszą a drużyną reprezentacji Nowego Sącza dwóch zawodników z Ż.K.S. Makkabi - Amkraut oraz Bergmann, wzięło udział w meczach. Niestety zawody te zakończyły się dużą porażką, co w prasie odnotowano jako kompromitację miasta⁶⁰.

Najsilniejszą sekcją Ż.K.S. Makkabi była drużyna tenisa stołowego, która od 1933 r. wiodła prym w tej dyscyplinie na terenie Nowego Sącza⁶¹. W 1936 r. pokonując jasielską Makkabi 3:2 i 4:1, zakwalifikowała się do A klasy. Najlepszymi zawodnikami sądeckiego Makkabi okazali się B. Kippel i S. Freimann⁶².

Sekcja lekkiej atletyki Ż.K.S. Makkabi w 1933 r. z inicjatywy komendanta Powiatowego Przynsposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego kapitana Ignacego Jelenia została przyłączona do podokręgu Krakowskiego Okręgu Związku Lekkiej Atletyki. Związek ten skupiający kluby nowosądeckie, zwracał szczególną uwagę na propagowanie lekkiej atletyki i organizacji zawodów. Jednakże ze względu na brak aktywności w 1937 r. sekcja lekkiej atletyki Makkabi została wykreślona z podokręgu Krakowskiego Oddziału Lekkiej Atletyki.

W Ż.K.S. Makkabi działała także żeńska sekcja siatkówki. Jak podkreślali dziennikarze okresu międzywojennego najlepszymi zawodniczkami były Schreiberówna i Eitingerówna⁶³.

Wiadome jest, że w Makkabi działała także sekcja kolarska. Jednym z ważniejszych wyścigów kolarskich, w którym wzięli udział reprezentanci klubu, był rajd zorganizowany 17 maja 1936 r. na trasie Nowy Sącz - Stary Sącz. Najwyższe miejsca zdobyli: Grübell, Skrzypek, Kinderman, Berliner i Sommer. Jednakże prasa donosiła o słabej organizacji tych zawodów⁶⁴.

Ż.K.S. Makkabi posiadało także sekcję turystyczną⁶⁵. Organizowano wycieczki z zakresu turystyki górskiej, które cieszyły się dużym powodzeniem wśród inteligencji oraz kupców żydowskich Nowego Sącza.

⁵⁷ „Nowiny Podhalańskie” 3.06.1934, s. 4.

⁵⁸ „Zew Gór” 2.07.1934, s. 16.

⁵⁹ „Nowiny Podhalańskie” 31.05.1936, s. 6.

⁶⁰ „Nowiny Podhalańskie”, 3.06.1934, s. 4.

⁶¹ „Głos Podhala” 1933, nr 35, s. 4; „Przegląd Sportowy” 23.04.1936, s. 5.

⁶² „Zew Gór” 15.03.1936, s. 19.

⁶³ „Nowiny Podhalańskie” 31.05.1936, s. 6

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Aleksander, s. 202.

Jak wynika z prasy, klub Makkabi dysponował własnymi kortami, które w 1936 r. odremontował i oddał do użytku społeczności lokalnej⁶⁶.

Od śmierci Józefa Piłsudskiego w 1935 r. narastał antysemityzm, który dotknął początkowo kluby żydowskie o orientacji lewicowej. Z czasem jednak tendencje antysemickie zauważono także w klubach Makkabi. Koniec wielokulturowego społecznego eksperymentu niedługo później się zakończył⁶⁷.

Podsumowanie

Największy rozkwit zarówno w organizacji Makkabi Preszów, jak i Makabi Nowy Sącz zaobserwowano w latach 30-tych XX w. W owym czasie w Makkabi Preszów zrzeszonych było aż 650 członków⁶⁸. Klub zasłynął w całej Słowacji z wysokich osiągnięć sportowych w pływaniu, szachach i tenisie stołowym.

Sport żydowski w Nowym Sączu pomimo, że żydowskich klubów sportowych było więcej aniżeli w Preszowie, nie osiągał wyników, które klasyfikowałyby go w czołówce na terenie Polski. Największe sukcesy Makkabi Nowy Sącz odnosił w sekcji tenisa stołowego. Wydaje się jednak, że nie wyniki a popularyzacja wychowania fizycznego i sportu w żydowskich klubach sportowych odgrywała znaczącą rolę w rozwoju polskiego i słowackiego sportu. Liczne żydowskie kluby wchodziły w skład krajowych związków sportowych. Najlepsi zawodnicy wyznania mojżeszowego występowali na igrzyskach olimpijskich reprezentując barwy Polski i Czechosłowacji⁶⁹.

⁶⁶ „Nowiny Podhalańskie” 5.05.1936, s. 5.

⁶⁷ D. Blecking, *Aspekty sportu żydowskiego w Polsce*, [w:] *Szkice i studia z dziejów kultury fizycznej*, red. T. Jurek, K. Obodyński, S. Zaborniak, Rzeszów 2007, s. 345.

⁶⁸ Landa, s. 61.

⁶⁹ J. Rokicki, *Sport*, [w:] *Żydzi w Polsce. Leksykon*, red. J. Tomaszewski, A. Żbikowski, Warszawa 2001.

Fot. 1. Drużyna piłkarska Żydowskiego Klubu Sportowego Makkabi Nowy Sącz. Widoczni od lewej: Bernknopf, sędzia Metzler, Neustadt, Sommer II, Friedman, Beer, Sprei, Rabinowicz, Klafter, Skrzypek, Kippel II, Amkraut.

Źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1 S-2052.

Makabi Prešov and Makkabi Nowy Sącz in the interwar period

After the establishment of the Czechoslovak Republic and regaining the independence by Poland, the Jewish community became a full member of local community both in Presov and Nowy Sącz, operating on the fields of religion, politics and culture, it also draws attention at popularizing physical education and sport by creating many sports clubs. The most popular organizations of this kind, both in Presov and Nowy Sącz, were Makkabi associations with dynamically developing sports sections such as football, swimming, table tennis and chess. These organizations took part in city and intercity games, also with non-Jewish clubs. The paper describes activity of Makkabi organization in Presov and Makkabi Jewish Sports Club in Nowy Sącz in the interwar period.